

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

SENIOR CERTIFICATE EXAMINATIONS/ NATIONAL SENIOR CERTIFICATE EXAMINATIONS

TSHIVENDA LUAMBO LWA HAYANI (HL)

BAMMBIRI ǀA U THOMA (P1)

SHUNDUNTHULE/FULWI 2024

MARAGA: 70

TSHIFHINGA: Awara 2

Bammbiri ǀǀ ǀǀ na masiatari a 13.

NDAELA NA MAFHUNGOTHANGELI

1. Bammbiri ili la mbudziso li na khethekanyo THARU:

KHETHEKANYO YA A:	Tholokanyondivho	(30)
KHETHEKANYO YA B:	Manweledzo/Samari	(10)
KHETHEKANYO YA C:	Zwivhumbeo na milayo ya kushumisele kwa luambo	(30)
2. Vhalani ndaela DZOTHE nga vhuronwane.
3. Fhindulani mbudziso DZOTHE.
4. Thomani khethekanyo INWE na INWE kha siatari LISWA.
5. Ni talele hune khethekanyo inwe na inwe ya fhelela hone.
6. Nomborani phindulo dzaŋu zwi tshi anana na kunomborelwe kwo shumiswaho kha ili bammbiri la mbudziso.
7. Ni pfuke mutalo nga murahu ha phindulo inwe na inwe.
8. Ni dzhieze nzhele mupeleto na kufhatelwe kwa mafhungo.
9. Tshifhinga tsho anganyiwaho:

KHETHEKANYO YA A:	Minetse ya 50	
KHETHEKANYO YA B:	Minetse ya 30	
KHETHEKANYO YA C:	Minetse ya 40	
10. Nwalani nga vhudele, nahone zwi no vhalea.

KHETHEKANYO YA A: THOLOKANYONDIVHO**MBUDZISO YA 1: U VHALA U ITELA THALUTSHEDZO NA U PFESESA**

Vhalani TSHIBVELEDZWA TSHA A na TSHA B uri ni do kona u fhindula mbudziso dzo disendekaho khazwo.

TSHIBVELEDZWA TSHA A**VHO SHELA MULENZHE**

- 1 U beba riwana ndi vhudifhinduleli vhu sa todi mukale na u fhela mbilu. Zwone zwi fana na tshilindo masimuni kana u linda bindu lau, wa tou poidza luthihi fhedzi, u do kana mikope kana wa kovhela magevhenga zwe wa puta. U alusa riwana ndi vhudifhinduleli vhu sa rengwi, hone vhu tou kondelelwa. Mualuswa u tou nanga ene mune kha u pangula ndevhe a pfa a tevhedza kana a nanga u konyolela matanda ndevheni a vha khundavhalai. 5
- 2 Mukundi ho ngo dzhia fhasi, u tou vha shomo khoyu. Khotsi awe vha tshi mu vhona, khofheni hu naka nga dakalo. Masheleni a u la tshikoloni vho vha vha tshi mu putisa, a dadza tshanda a wela na fhasi, nga mbilu vha ri vha khou thakha duka lavho li re kha gireidi ya 12. Mukundi u swika tshikoloni gwama la tshelede la mu livhadza mukhwama wa bugu. Kha thama dzawe a shanduka a vho nga mutholi wavho, u tou vha ruma o dzula a sa sedzi na uri a si thanga dzawe. 10
- 3 Vhunzhi ha vhasidzana vho vha vha tshi tama u vha vhomazwale vha mme awe. U tshimbila o huduluwa a tshi nga a sa vunde na mutodo. Marukhu a ri tsha amba ndi zwikhotho, a nga a sa swika magonani. Vhathu vhahashu wee, u lema hu fhira ... 15
- 4 Nga riwambo wa u dalesa ha tshelede, tshifhinga tshothe Mukundi musa tshi ya hu no rengiswa zwikambi vha mu nea tshidulo, a dzudzwa bvungwi vha mu luvha sa khosi. A tshi renga halwa u rengela na vhe vha si mu humbele ngauri u tou vha malise nga husili. Musi o no vhu pfa, zwikwama vha setsha, vha hofhota yotho a sala na peni a si na. Hayani tenda khotsi awe vha na dulu, vha do dovha vha dadza zwothe zwikwama a tonga. 20 25
- 5 Mishumo ya tshikolo Mukundi ha riwali, u dzulela u humbela u ya bungani uri a fhise mukulo nga halwa uvhu ha u vhavha. Phasai milingo ine wa riwala, evho, ndi milingo ye khotsi awe Vho-Mukundwa vha sika, ha phasi. Vhagudisi vha vho thoma u sa andana nae ngauri ha deleli u shela ndala. U ya tshikoloni u tou funa lenelo divha line a lora, maduvha a u ya tshikoloni a fhirwa nga ane a a fhidza. Vhunga pfunzo ya ano maduvha hu mutingati, khotsi vha tshi vhidzwa vha tou pfuu sa tshimange tsha goya. 30

- 6 Mme awe Vho-Mukatshelwa, vho edzisa u kaidza na u eletshedza maboho aya mavhili, ha vha u tou shela maḍi kha tombo. Mukundi tshikolo o onesa a songo onesa muthu. Hayani khotsi na vhone vha nga a hu na tshine vha vhona. Vha sokou fhumula ngeno vhumatshelo ha riwana vhu tshi khou mbwandamela dindini. 35
- 7 Zwo vhavhesaho ndi musi Vho-Mukundwa vha tshi fhelelwa nga mushumo sa miswaswo, nge ha pfi vho ita zwa gunwe vhatholi vhavho vha vha shela baḍa. A zwo ngo dzhia tshifhinga tshilapfu mutani uyu i tshi vho dzula yo tangedzana. Khotsi vha tshi vho lwa na riwana nge vha wana uri thundu o rengisa a tshi toda u fusha dzema lawe la u thuthubisa zwikambi. Modoro ula wavhudi-vhudi, o u dzhia vha siho a u wisa musi a tshi thula vhaḱwe vha vhagudi vhavhili vha lovhela henefho tsini na tshikolo tshe a vha a tshi dzhena khatsho. Khotsi vha tshi vhudzwa nga ha khombo iyi, mbilu ya khathuwa vha vho vuwa vhuongeloni, nazwino vha tshimbila nga mbaḍa. 40 45
- 8 Ano maḱuvha mulayo wo kulea maḱo, Mukundi o vhuya a tumba afho dzhele ha hone lini, ro vho sokou vhona a tshi vho sokou sunya zwiṱarṱani zwa henefho muvhunduni une a dzula khawo. E hafha o no tou swa na dzina la miswaswo, u vho tou pfi 'Mbohombili'. Zwa tshikolo zwo fela mbevha. 50
- 9 Vho-Mukatshelwa vha vho tou lilela kha hoku kusidzana kwavho kwo fhedzaho pfunzo dza vhudededzi henefha yunivesithi ya Thithathimuthu. Arali ho vha hu si bazari ya Funzalushaka, ṱaḱwe na kwone kwo vha ku tshi ḱo vha tshikolo tsho kunda. 55
- 10 Ho ḱo pfala uri hu na lugwada lwa vhaswa lu no khou enda lu tshi tangula vhalala tshelede, u tswa zwifuwo na u hamboka mavhengeleni na u thuthubisa dzibannga. Mashudu mavhuya mapholisa vho lwa nazwo vha vhuya vha phuletshedza, vha fara vhoṱhe. Ro mangala khole musi ri tshi pfa uri 'Mbohombili' na ene u ngomu nahone hu pfi ndi ene khunzi ya tshigwada tshenetsho. Tsho mangadzaho ndi tsha uri muḱwe wa modoro we wa wanala vhe nawo, ndi wa malume a onoyo Mukundi. Fhedzi zwino hu pfi vho mu posa kothoni vha loḱela, khii vha posa lwanzheni. 60 65
- 11 Vhabebi kha ri aluse vhana vhe ra fhiwa nga Mudzimu nga ḱila kwayo. Vhana thetshesani vhabebi na vhahulwane vha tshi ni eletshedza na u ni kaidza, ndi hone ni tshi ḱo lalama na vhona na zwikwenda. Dzhenani tshikolo no tou futelela ndi hone ni tshi ḱo la lupfumo lwa heli shango. 70

[Zwi bva kha: *Thimu ya vhaṱoli*]

TSHIBVELEDZWA TSHA B[Vhubvo: <https://www.bing.com>]**MBUDZISO: TSHIBVELEDZWA TSHA A**

1.1 Vhalani phara ya 1.

No ḁisendeka nga zwe zwa kumedzwa afho, u alusa ṛwana zwi fanyiswa na mini? Bulani ZWIVHILI. (2)

1.2 Kha phara ya 2, ndi tshini tshi sumbedzaho uri khotsi a Mukundi vho mu lema? (1)

1.3 Vhalani phara ya 4.
Talutshedzani nga mbuno MBILI uri ndi nga mini Mukundi a tshi tou gagamiswa sa muḁivhalea masosani. (2)

1.4 Vhalani phara ya 5.
Ndi maitele afhio MARARU a si avhuḁi e Vho-Mukundwa vha a sika kha ṛwana wavho? (3)

1.5 Vho-Mukatshelwa vha fhambana hani na Vho-Mukundwa zwi tshi kwama kualusele kwa ṛwana? (2)

1.6 Ndi ifhio ṭhalutshedzo i ḁiswaho nga ḁiambele 'U shela maḁi nṭha ha tombo.' ḁi wanalaho kha phara ya 6? (2)

1.7 Nangani phindulo yoneyone zwi tshi kwama lifurase li re kha phara ya 5 li tevhelaho:

'Khotsi vha tshi vhidzwa vha tou pfuu sa tshimange tsha goya.'

A Vha tou kuma sa goya.

B Vha a tata khani.

C A vha tendi u da.

D Vha dodoma sa goya.

(1)

1.8 Vhalani phara ya 7.

Talutshedzani masiandaitwa MARARU o vhangеaho nga murahu ha musi Vho-Mukundwa vha tshi fhelelwa nga mushumo.

(3)

1.9 Muhumbulo muhulwane une muniwali wa mafhungo aya a tama u u rumela kha vhavhali ndi ufhiо? Tikedzani phindulo yaṅu.

(3)

1.10 Vhalani mitaladzi ya 62–63.

Ni a pfela vhutungu Mukundi kha zwe zwa bvelela khae? Tikedzani nga mbuno MBILI.

(2)

1.11 Ndi zwifhio zwe na vha ni tshi do eletshedza Vho-Mukundwa zwi tshi kwama mafhungo e na vhala? Khwathisedzani nga mbuno MBILI.

(2)

MBUDZISO: TSHIBVELEDZWA TSHA B

1.12 Ndi zwifhio zwine mufodi a tama u zwi bvisela khagala nga tshifanyiso itshi?

(1)

1.13 Nyimele i re kha tshifanyiso itshi i kwama hani vhudipfi haṅu? Tikedzani phindulo yaṅu.

(2)

1.14 Ni vhona hu tshi nga itwa zwifhio u thusa vhaswa kha khaedu yo taniwaho tshifanyisoni itshi?

(2)

MBUDZISO: TSHIBVELEDZWA TSHA A NA TSHA B

1.15 Sumbedzani hune TSHIBVELEDZWA TSHA A na TSHIBVELEDZWA TSHA B zwa fana hone. Tikedzani phindulo yaṅu.

(2)

THANGANYELO YA KHETHEKANYO YA A:

30

KHETHEKANYO YA B: MANWELEDZO/SAMARI**MBUDZISO YA 2: U NWELEDZA NGA MAIPFI ANU**

Vhalani TSHIBVELEDZWA TSHA C uri ni do kona u n'wala manweledzo no disendeka khatsho. Nweledzani nga phara fhedzi, ni tshi sumbedza **ndila ine muthu a fanela u ita uri a vhe na mulalo na ene mune na vhañwe vhathu.**

THANYELANI: Ni lavhelelwa u ita zwi tevhelaho:

1. Nweledzani nga maipfi anu hune zwa konadzea.
2. Nwalani phara yo lunzhedzanaho tshidele.
3. Manweledzo anu a faredze mbuno dza **SUMBE** dzi kha **PHARA** nga maipfi a sa fhiri 90.
4. **Thoho:** A ni lavhelelwi u dzhenisa thoho ya manweledzo.
5. Sumbedzani tshivhalo tsha maipfi e na a shumisa e ngomu zwitangeni mafheloni a manweledzo anu.

TSHIBVELEDZWA TSHA C**MULALO TSHONE TSHIPIKWA VHATHUNI**

Ngoho ndi ya uri arali ni tshi toda mulalo mbiluni yanu na kha vhañwe vhathu, ni tea u pfesesa uri mushumo wanu ndi wa u thusa na u sumbedza lufuno kha vhañwe vhathu.

Todani lufuno hu si u laula vhañwe uri zwi sa kwashekanye mulalo wanu. Mulalo muthu u tou diitela. Zwa sa ralo hu do vha na malwadze a si na mbalo muthuni, muthu a vhuya na la uri thanwe o hondwa nga shango.

U kondelela ndi zwa vhuthogwa arali muthu a tshi toda u difhatela mulalo vhukati ha ene mune na kha vhañwe vhathu. Izwi zwi nga ni thusa musi zwithu zwi si tsha ni tshimbilela. U kondelana zwi amba u tangedzana zwi tshi da kha he ra fhambana na u vhañwe hone.

Tshiñwe tshifhinga zwi vha khwiñe uri muthu a tutshele kule na nyimele i sa takadzi. Tutshelani kule musi ni sa athu u dinalea. Izwi ni nga zwi ita uri ni vhe na mulalo ngomu hanu. Khwiñe vhutshiloni ndi u sa divha zwinzhi.

Inwe ndila ya u tshila ni na mulalo na vhañwe vhathu ndi u tshila no sedza la namusi uri ni konou vha na mbonelaphanda vhutshiloni. Ni a kona na u tandulula thaidzo kha zwikhukhulisi zwine na tangana nazwo vhutshiloni.

Zwiñwe zwithu zwine zwa ita uri vhathu vha si vhe na mulalo ndi mafhungo a u ðivhambedza na vhañwe vhathu. Ndi ngoho ya uri u ðivhambedza na vhañwe vhathu zwi ðisa mutatisano na nyaluwo i fhataho, fhedzi thaidzo ndi ya uri vhathu vhanzhi vha tatisana na vhañwe kha tshiñwe na tshiñwe vhutshiloni havho hothe.

Uri muthu a vhe na mulalo u tea u tshilisana na vhañwe vhathu. Ni tea u zwi ðivha zwauri ni nga si shandukise muiwe muthu nahone a zwi konadzei uri a tshile nga ndila ine inwi na tshilisa yone. Muthu muiwe na muiwe o sikwa nga ndila yawe nahone u na kuhumbulele kwawe.

Muthu ane a dzhia vhudifhinduleli u na maanda a u shanduka na u shandukisa nyimele ine a vha khayi. U ri ni bvelele vhutshiloni na uri ni vhe na mulalo, ni tea u dzhia vhudifhinduleli kha tshiñwe na tshiñwe tshine tsha khou itea vhutshiloni hanu na vho badekanaho na inwi.

Ni nga shanduka, ni nga khwinifhadza, ni nga ita zwithu nga ndila yo fhambanaho na dovha na vha na mulalo ngomu hanu na kha vhañwe vhathu, na vho thoma u tshila khwine.

THANGANYELO YA KHETHEKANYO YA B: 10

**KHETHEKANYO YA C: ZWIVHUMBEO NA MILAYO YA KUSHUMISELE
KWA LUAMBO**

MBUDZISO YA 3: U SENGULUSA KHUNGEDZELO

Talelani TSHIBVELEDZWA TSHA D uri ni do kona u fhindula mbudziso dzo
disendekaho khatsho.

TSHIBVELEDZWA TSHA D

LAIBURARI YA VHALAUFUNZEE
PFUNZO NDI TSHITHAVHANE TSHA MUSWA.

- Vhagudi vha pfunzo dza fhasi na dza ntha vho tangedzwa!
- Ngeno VHALAUFUNZEE, yone laiburari ya mathakheni.
- Vha daho fhano u vhala vha phasa nga naledzi vhothe.
- Vhutaledzi ha vhudavhidzani vhu dzula vhu hone naho mudagasi wo tuwa.
- Nga zwifhinga zwa mulingo ri vula duvha lothe.
- Vha nga ri kwama kha 084 009 0521 kana laiburariyavhothe@gmail.com

[Vhubvo: <https://www.bing.com>]

- 3.1 Musi no talela iyi khungedzelo, topolani he ha shumiswa luambo lwa u fhuredzela. (1)
- 3.2 Vhalani zwi tevhelaho:
- LAIBURARI YA VHALAUFUNZEE
- Ndi ifhio thekiniki ya fonto yo shumiswaho? Ni dovhe ni sumbedze na mushumo wayo. (2)
- 3.3 Tshifanyiso tshi re kha khungedzelo iyi tshi kwama hani kupfesesele kwanu no sedza laiburari iyi? (1)
- 3.4 Fhungo asili:
- 'Ngeno Vhalaufunzee, yone laiburari ya mathakheni.'
- Fhungoni ili hu na he ha shumiswa mbofho, inwi i topoleni ni dovhe ni bule uri ndi ya lushaka-de. (2)
- 3.5 Fhungo asili:
- 'Pfunzo ndi tshithavhane tsha muswa.'
- Sumbedzani uri tshilogeni itshi tshi kwama hani vhutshilo ha vhaswa. (2)
- 3.6 Sedzulusani khungedzelo iyi nga vhuronwane.
- U ya nga kuvhonele kwanu ni vhona khungedzelo iyi yo zwi kona na u swikelela maga othe? Sumbedzani kuvhonele kwanu nga mbuno MBILI. (2)
- [10]

MBUDZISO YA 4: U PFESISA ZWINWE ZWIBVELEDZWA ZWA VHUDAVHIDZANI

Talelani TSHIBVUMBEDZWA TSHA E uri ni do kona u fhindula mbudziso dzo disendekaho khatsho.

TSHIBVELEDZWA TSHA E: KHATHUNI

Muthu 2	Muthu 3	Muthu 4	Muthu 5
Ndi khou mu humbetshele pfarelo ha nga dovhi.	Vha do tea u badela fasitere langa. Dana lavho a li na ndevhe.	Khotsi a Mulalo kha vha pfe nga afho kha vhahura yo tangedzana. Nwana washu ngoho u na mikhwa, khoyu o tou tokomelwa zwavhudi henefha.	Nwana a aluswa zwavhudi ri dirwa khana ngae. Uyu washu ndi nwana o roredzwaho mapfura ndevheni.
<p>Muthu 1</p> <p>Ebo, a si nne.</p> 			
FUREME YA 1		FUREME YA 2	

[Vhubvo: digitalsynopsis.com]

MBUDZISO: TSHIBVELEDZWA TSHA E

- 4.1 Musi no talela luambo lwa FUREME ya 1, topolani afho he muoli wa khathuni iyi a shumisa hone luvhengela mbiluni. Tikedzani phindulo yanu. (2)
- 4.2 Kha FUREME ya 1, hu na ipfi 'ebo'. Bulani uri ndi thinwaipfi ifhio ya muambo, ni dovhe ni i shumise fhungoni le na tou disikela. (2)
- 4.3 Talelani muthu wa 3.
Talatshedzani maitete MAVHILI a sa tangedzei ane a khou bveledzwa nga muthu wa 3. (2)

- 4.4 Sumbedzani nga mbuno NTHIHI uri muta wa FUREME ya 2 u fhambana hani na wa FUREME ya 1. (1)
- 4.5 Nangani phindulo yoneyone kha mutevhe wo nekedzwaho.
- Musi muambi kha FURMEME ya 2 a tshi ri: 'ri dirwa khana', u vha a tshi khou amba uri u ...
- A a rwa khana dzavho.
B a dihudza.
C a ita khakhathi.
D a ofha. (1)
- 4.6 Nga mbuno MBILI sumbedzani uri no vha ni tshi nga ita mini arali no diwana ni kha nyimele ine ya khou bvelela kha FUREME ya 1? (2)
[10]

MBUDZISO YA 5: KUSHUMISELE KWA LUAMBO NGA NDILA YONE

Vhalani TSHIBVELEZWA TSHA F uri ni do kona u fhindula mbudziso dzo disendekaho khatsho.

TSHIBVELEDZWA TSHA F

GUVHANGANO LA KHORONI

- 1 Vhathu vhothe vhe vha vha vho kuvhangana afho khoroni vho vha vho lindela u pfa khosi i tshi zwa. Khathihi fhedzi ndoukadzi ya mbo di bvelele! A hu na o vhudzaho muiwe uri hu shavhiwe vhunga u fa hu sa felwi. Musi vhakoma vha tshi lingedza u amba uri vhathu vha songo shavha vho vha vha tshi khou sokou diambela. Musi vhakoma vha tshi lingedza u 5
talutshedza uri ndou iyo i nga si vha huvhadze ndi yo gudiswaho zwa sworogisi i do vha i tshi khou shumiswa nga madekwana, vhathu vha sa vha pfe.
- 2 Murura o ri u shavha a swika e vothi la Vho-Khakhathi phamu! A vha vho ri u vhona zwo ralo vhe nda kwata, vha tshi sedza-sedza vha sa vhone 10
tshithu. Vhe 'Kani-ha Murura ni khou pandamedza zwisusu.' Ene e bvukuluku, a femuluwa a vha vhudza u ri o ponyokiswa nga ndou. Ilo duvha vhathu vho twa dzinduni vha tshi shavha buka ilo. Vho-Khakhathi vho dovha vha delwa nga muhumbulo wa uri o gidimela afho a tshi toda u vha shushedza uri a kone u vha tangula vhunga e dukana li sa divhalekani. 15

[Tshi bva kha: *Thimu ya vhatoli*]

MBUDZISO: TSHIBVELEDZWA TSHA F

- 5.1 Kha mutaladzi wa 1, hu na tsinde la liiti 'kuvhangana', neani lifhambanyi lalo ni dovhe ni li shumise fhungoni le na tou divhumbela. (2)
- 5.2 Kha mutaladzi wa 2, hu na he ha shumiswa luambo lwa musanda.
Sumbedzani afho he lwa shumiswa hone, ni dovhe ni lu ise kha luambo lwa vhasiwana. (2)
- 5.3 Kha mutaladzi wa 5 hu na lidiiti.
Li topoleni ni dovhe ni li shumise u vhumba fhungo li pfalaho. (2)
- 5.4 Fhungo asili: 'Ilo duvha vhathu vho twa dzinduni vha tshi shavha buka ilo.'
Nwalululani fhungo ili no li isa kha likhathi la tshifhinga tshi daho. (2)
- 5.5 Vhalani mitaladzi ya 14–16.
Sumbedzani he muniwali a shumisa luambo lwa luvhengela mbiluni, ni dovhe ni tikedze phindulo yanu. (2)

[10]

THANGANYELO YA KHETHEKANYO YA C: 30
MARAGAGUTE: 70